

TOLMIROS SKAPANEAS
HOMENAJE AL PROFESOR
KOSTAS A. DIMADIS

ΤΟΛΜΗΡΟΣ ΣΚΑΠΑΝΕΑΣ
ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΟΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗ
ΚΩΣΤΑ Α. ΔΗΜΑΔΗ

Edición de
Isabel García Gálvez y Olga Omatos Sáenz

Vitoria-Gasteiz

2012

© DE ESTA EDICIÓN:
Sociedad Hispánica de Estudios Neogriegos
Vitoria-Gasteiz

TÍTULO ORIGINAL:

Isabel García Gálvez-Olga Omatos Sáenz (eds.), *TOLMIROS SKAPANEAS. Homenaje al profesor K. A. Dimadis / ΤΟΛΜΗΡΟΣ ΣΚΑΠΑΝΕΑΣ. Αφιέρωμα στον καθηγητή Κ. Α. Δημάδη*. Vitoria-Gasteiz, Sociedad Hispánica de Estudios Neogriegos, 2012.

COLABORA: *Susana Lugo Mirón*

MAQUETACIÓN: *Isabel García Gálvez y Augusto de Bago*

ISSN: 1137-7003

DEPÓSITO LEGAL: Gr. 82-97

Ninguna parte de esta publicación, incluido el diseño de la portada, puede ser reproducida, almacenada o transmitida por ningún medio, ya sea eléctrico, mecánico, óptico o reprográfico, sin permiso previamente expreso de las editoras.

Ο «έτερος» ως «δικός» στους Βαμβακάδες του Γ.Φ. Πιερίδη και τον Νουρεντίν Μπόμπα του Στρ. Τσίρκα*

Λουίζα Χριστοδουλίδου
Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Υπάρχει μία μεγάλη φιλολογία για το είδος των σχέσεων που ανέπτυξαν κατά καιρούς οι «πάροικοι» με τους τοπικούς πληθυσμούς, και, συνακόλουθα, για το βαθμό και τον τρόπο με τον οποίον αυτές οι σχέσεις πέρασαν στη λογοτεχνία που δημιουργήθηκε από ελλαδίτες και κυπρίους πεζογράφους, εγκατεστημένους στην Αίγυπτο στα τέλη του 19^{ου}, στις αρχές και τα μέσα του 20^{ου} αιώνα.

Ειδικότερα, στις νοοτροπίες και τις αντιθέσεις που χαρακτήριζαν συνολικά την κοινωνία μετά τον πόλεμο, οι ελληνικής καταγωγής λογοτέχνες των πρώτων δεκαετιών του 20^{ου} αι. έμοιαζαν, σε πολλές περιπτώσεις, να περιγράφουν τον πολύ κλειστό τους κόσμο, προφυλαγμένο τεχνητά από το αραβικό περιβάλλον. Ουσιαστικά, πρόκειται για μια αυτοαναφερόμενη λογοτεχνία όπου οι Αιγύπτιοι ήταν σκιάδεις, τριτεύουσες μορφές. Σε αντίθεση, βέβαια, με την ποίηση, όπου δε συνέβαινε κάτι τέτοιο, αφού το γηγενές στοιχείο στο έργο του Καβάφη, παραδείγματος χάριν, είχε παρεισφύσει πρωιμότερα, κυρίως στα ερωτικά του ποιήματα. Εκεί βλέπουμε να διαγράφεται, με ενάργεια, η σχέση με τον άλλο, τον ερωτικό, τον ονειρώδη Άραβα.

Οι Γ. Φ. Πιερίδης και Στρ. Τσίρκας είναι λογοτέχνες του παροικιακού αιγυπτιώτικου ελληνισμού, οι οποίοι, σε αντίθεση με άλλους Αιγυπτιώτες ομότεχνούς τους, δεν έγραφαν ερήμην του

γηγενούς στοιχείου ούτε ερήμην του κοινωνικού χώρου στον οποίο ζούσαν. Επιπλέον, οι άξονες πρόσληψης των δύο λογοτεχνιών δεν περιορίζονται μόνο στην ενεργό παρουσία του Άραβα αυτόχθονα, αλλά αναδεικνύουν την εικόνα του ως «άλλου» ίσου, ενώ διεισδύουν, παράλληλα και στο ιστορικό-πολιτικό γίγνεσθαι. Η ιστορία και η μυθοπλασία συναρμονίζονται για να καταγράψουν κοινωνικούς, πολιτικούς, ταξικούς, φυλετικούς αγώνες. Είναι δεδομένη τόσο στον Πιερίδη όσο και στον Τσίρκα, η στήριξή τους προς τον Άραβα, ως άνθρωπο και ως πολιτικό ον. Συνακόλουθα, η αδιαμφισβήτητη αντιαποικιακή διάσταση της ματιάς τους είναι απόρροια της ιδεολογικής τους στρατεύσης.

Είναι ενδιαφέρον να δούμε την Αίγυπτο με τα μάτια ενός Κύπριου και ενός Ελλάδίτη Αιγυπτιώτη, να δούμε, σε ένα πρώτο επίπεδο, με ποιο τρόπο συμπλέκονται οι αφηγήσεις τους με τους γενικότερους όρους ζωής και τις κοινωνικές συνθήκες ενός κόσμου που ζει στο μεταίχμιο κάποιων αλλαγών. Και, σε ένα δεύτερο επίπεδο, θα διερευνήσουμε σε ποιο βαθμό συγκλίνουν ή αποκλίνουν μεταξύ τους.

Ο Γ. Φ. Πιερίδης γράφει τους *Βαμβακάδες* (1945), μεταφέροντάς μας την οπτική του για το γηγενές στοιχείο, οκτώ χρόνια μετά την υπογραφή της Συνθήκης του Μοντραί για την κατάργηση του καθεστώτος των διομολογήσεων (1937) και ο Στρ. Τσίρκας γράφει τον *Νουρεντίν Μπόμπα* (1957), που συνιστά τη δική του εκδοχή για την ανθρωπογεωγραφία της Αιγύπτου, δώδεκα χρόνια μετά τους *Βαμβακάδες* και είκοσι χρόνια μετά την ποιητική του συλλογή *Φελλάχοι* (1937). Ως εκ τούτου, τόσο ο Πιερίδης όσο και ο Τσίρκας αφουγκράζονται το βουητό της φελάχας γης της Αιγύπτου, πρώτοι από όλους τους Αιγυπτιώτες Έλληνες λογοτέχνες, και θέτουν τη βάση για μιαν άλλη προσέγγιση του ανατολισμού στη νεοελληνική πεζογραφία. Μάλιστα, ο Γιάννης Κορδάτος στην *Ιστορία του της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, το αναφέρει «σαν το πρώτο, και ίσως το μόνο αντιπροσωπευτικό αιγυπτιακό μυθιστόρημα» (Spanos-Pieridis 1986, 127).

Τόσο οι *Βαμβακάδες* όσο και ο *Νουρεντίν Μπόμπα* αφορούν σε μία τοπιογραφία της Αιγύπτου της δεκαετίας του '40 και του '50 και της εξέγερσης του 1919, αντίστοιχα. Ρεαλιστική, αλλά νηφάλια η γραφή, χωρίς εξάρσεις, με ελλειπτικό λόγο και με

* Ευχαριστώ τον Κωνσταντίνο Τζιαφέτα, μεταπτυχιακό φοιτητή μου, για τις ενδιαφέρουσες συζητήσεις που είχαμε, μέρος των οποίων καταγράφεται στην παρούσα εργασία.

ματιά, απόλυτα προσηλωμένη στην αραβική πραγματικότητα. Ο κειμενικός κόσμος των αφηγητών διαμορφώνεται με τέτοιο τρόπο, ώστε να αναδείξει το σημαίνον του τόπου και των ανθρώπων, τους οποίους ένιωσαν «δικούς» τους και αποδέχθηκαν τη διαφορετικότητά τους.

Δεν πρόκειται, όμως, μόνο για λογοτεχνικές ανασκευές εποχών, ηθών, τόπων και γεγονότων, για ανασυνθέσεις εικόνων και ανθρώπινων χαρακτήρων που έχουν προσλάβει στη φαντασία μας είτε μυθικές ή και εξωτικές διαστάσεις. Τόσο ο Πιερίδης όσο και ο Τσίρκας συνδέουν στενά τις μυθοπλασίες τους με άμεσες ή έμμεσες αναφορές σε γεγονότα που σημάδεψαν εμβληματικά τον 20^ο αιώνα στην Αίγυπτο γιατί

ένας που θ' αγνοούσε την ύπαρξη του ανθρώπου μέσα σ' αυτή τη φύση, θα ήτανε σα να 'βλεπε μονάχα μια πλευρά, κι όχι την πιο ουσιαστική, της πραγματικότητας.

(Pieridis 1986, 45)

Όμως:

Για την ύπαρξη των άλλων, δηλαδή των Αιγυπτίων, είχα μια περίεργη αντίληψη, τους έβλεπα ν' αποτελούν μέρος της γύρω μου πραγματικότητας, σαν κάτι υπαρκτό μεν αλλά άσχετο με 'μας', δηλαδή το άμεσο περιβάλλον του σπιτιού μου, τους φίλους μου, το σχολείο μας, την εκκλησία μας, τα ονειροπολήματά μας. (Pieridis 1986, 45)

Εμφαντικά, ο Πιερίδης αναφέρει, ότι:

Οφείλουμε να ομολογήσουμε ότι στα παλαιότερα χρόνια οι λογοτέχνες μας πήρανε, κατά κανόνα, στάση ξένου προς την πραγματικότητα του τόπου, όπου ζούσανε» (Pieridis 1971, 17) διότι «με το να ζουν στις μεγάλες πόλεις μέσα στο σχετικά κλειστό κύκλο των παροικιών προβληματίζονταν και εμπνέονταν από την ελληνική –οι Έλληνες- κάποτε και από την παγκόσμια πραγματικότητα, αλλά αγνοούσαν την αιγυπτιακή πραγματικότητα διότι ο τρόπος της ζωής τους, που εξαρτάτο από τους άλλους Έλληνες, κοινωνικά και πνευματικά και πολιτιστικά, δεν τους έδινε την αφορμή ή την ευκαιρία να επικοινωνήσουν άμεσα με τον αιγυπτιακό λαό. (Spanos-Pieridis 1986, 127)

Οι ιστορίες του Πιερίδη που συνθέτουν τους Βαμβακάδες και διαδραματίζονται «στη σκιά του Β' παγκόσμιου πολέμου που σ' αυτούς φτάνει μόνο από τα νέα του ραδιοφώνου ή ως μακρινός

απόηχος» (Katsouris 1982, 821), έχουν ως μοναδικό συνδετικό ιστό και κοινούς παρονομαστές την ιδεολογική θεώρηση του συγγραφέα, τα πρόσωπα και το χωροχρόνο ουσιαστικά, δεν υπάρχει «μυθιστορηματική εξέλιξη» (Katsouris 1982, 821). Η σπονδυλωτή αφήγηση νομιμοποιείται από την επιλογή του συγγραφέα να μην αφηγηθεί μια ιστορία, με αρχή, μέση και τέλος, αλλά να επικεντρωθεί σε έναν κεντρικό πυρήνα, και εν προκειμένω τη βαμβακομηχανή, σε ένα μικρό χωριό της Άνω Αιγύπτου, ώστε να μπορέσει να εξακτινωθεί σε πολλαπλά επίπεδα και να περιγράψει ευκρινέστερα τον κόσμο τόσο των Αιγυπτίων όσο και των Αιγυπτιωτών. Εξάλλου, η παραγγελία (1943) από τον εκδοτικό οίκο *Ορίζοντες* ήταν σαφής και οριοθετημένη. Του είχε ζητηθεί να γράψει «κάτι που να αναφέρεται στην αιγυπτιακή πραγματικότητα».

Η επιλογή της βαμβακομηχανής του Σαμαλούτ και του Δεϊρούτ, ως λογοτεχνικών τόπων, στους *Βαμβακάδες* του Πιερίδη και τον *Νουρεντίν Μπόμπα* του Τσίγκα, αντίστοιχα, είναι ευφυής, διότι αφενός ανακαλεί γνώριμους χώρους, με βιωματικό υπόστρωμα, αφού και οι δύο λογοτέχνες έχουν δουλέψει σε εκκοκιστήριο βάμβακος, στην Άνω Αίγυπτο, και μεταφέρουν στα αφηγήματά τους, εμπειρίες ζωής από τον κόσμο που την περιβάλλει.

Στο μικρόκοσμο των *Βαμβακάδων* αποτυπώνεται, με ενάργεια, η καθημερινότητα που αφορά τις σχέσεις των παρόικων με τους αυτόχθονες, είτε στον εργασιακό τους χώρο είτε σε διαπροσωπικό επίπεδο. «Οι απάνθρωπες συνθήκες εργασίας αποτυπώνονται σ' αυτό το πρώτο μυθιστόρημα του Πιερίδη με σπάνια, παραστατική, ρεαλιστική δεξιότητα. Η εργασία, αναδεικνύεται σε αγώνα για τη ζωή» (Voutouris 1996, 216).

Οι χαμάληδες, φορτωμένοι στη ράχη το πελώριο σακκί, πάνε σκυφτοί τον ανήφορο, αργά, με μικρά βήματα, κ' έχουν τα σκέλια ανοιχτά πλατιά, και πατάν με προσοχή το πόδι, να μη γλυστρήσουν. Είναι μια ομάδα από δέκα: μικρόσωμοι και δυνατοί άνθρωποι (θέλει δύναμη όχι συνηθισμένη για να σηκώσει κανείς στη ράχη ένα σακκί βάμβακι, που ζυγίζει πάνω από εκατόν πενήντα οκάδες). Σιωπηλοί, σοβαροί, έχουν, στις στάσεις τους, στην ανάλαφρη περπατησιά τους, και σ' όλες τις πλατιές κινήσεις –σα δε σκύβουν κάτω απ' το σακκί– κάποια μεγαλοπρέπεια: κείνη τη χαρακτηριστική έπαρση που το βαθύ συναίσθημα της λεβεντιάς δίνει στους πρωτόγονους ανθρώπους. (Pieridis 1945, 40)

Τα όποια ανατολιστικά στερεότυπα που παρεισφρέουν, διακριτικά, στο κείμενο δεν απαξιώνουν το γηγενή πληθυσμό ούτε πα-

ραπέμπουν σε οποιαδήποτε προκατάληψη απέναντι στην Ανατολή. «Η αυθαιρεσία και η μονόπλευρη θεώρηση των πραγμάτων» που ο Edward Said, στο βιβλίο του *Οριενταλισμός*, καταλογίζει στους δυτικούς λογοτέχνες, εδώ δεν έχει θέση. Ίσα-ίσα το αντίθετο. Τα αναγνωριστικά στοιχεία της διαφορετικότητας του χαρακτήρα του Άραβα αυτόχθονα δεν αποσιωπούνται, αλλά γίνονται η αφορμή για να στηλιτευθούν ρατσιστικού τύπου συμπεριφορές, αλαζονικές εμμονές και ριζωμένες προκαταλήψεις, που ενυπάρχουν στο συνειδητό και το ασυνειδητό των ανθρώπων. Ο Κεχαγιόγλου γράφει, μάλιστα, ότι

425

παρουσιάζονται μεθοδικά, αποτιμούνται και κρίνονται. Η ανάλυση δεν είναι ποτέ σχηματική, αλλά πάντοτε συστηματική και γεμάτη αποχρώσεις. Όλα αυτά εφοδιάζουν τη ματιά του πεζογράφου όχι μόνο με ευαισθησία απέναντι στα μόνιμα στοιχεία του αιγυπτιακού χώρου, αλλά και με δεκτικότητα απέναντι στην ιστορία, τον πολιτισμό και την προσωπικότητα του «άλλου». (Kechagioglou 1993a, 43-44).

Η απαξίωση του συγγραφέα στρέφεται κατά των «πολιτισμένων», που διακατέχονται από την ξιπασία της ανωτερότητας, του επιτηδευμένου και αυτάρεσκου λόγου τους. Ειρωνική είναι, παραδείγματος χάρη, η ματιά του Πιερίδη, απέναντι στους μεγαλομανείς πλούσιους αλλά και τον αντιπαθητικό, δουλοπρεπή και ρατσιστή Τασόπουλο.

Σε γενικές γραμμές, οι διαχωριστικές γραμμές εθνικού καθορισμού του «άλλου» είναι μεν υπαρκτές αλλά υποβαθμισμένες, είτε, λόγω του χώρου και του χρόνου στον οποίο τοποθετείται η αφήγηση –απομακρυσμένα χωριά που ζουν στους δικούς τους ρυθμούς– είτε, λόγω της κοσμοθεωρίας των ίδιων των συγγραφέων. Μόνο υπό το βάρος της κοινής γνώμης, ο Ρωμιός που δεν είναι ταξικά καθυποταγμένος, συνεχίζει να κρατά τις αποστάσεις και τους τύπους, στη φιλία ή ακόμη και στον έρωτα και όταν συχνά τα υπερβαίνει, βιώνει, άλλοτε αισθήματα ενοχής (Ηρακλής) και άλλοτε, αισθήματα ελευθερίας και ικανοποίησης (Τόλιας). Στην πραγματικότητα, μέσα από έναν ταξικό φακό, φωτογραφίζεται μία κατάσταση όπου, άσχετα με την εθνικότητα, οι άνθρωποι, είτε συγκλίνουν προς μία συνύπαρξη που διέπεται από αμοιβαιότητα και σεβασμό, είτε αποκλίνουν κατασκευάζοντας ενδο-ομάδες που εξυπηρετούν συγκεκριμένες αναγκαιότητες. Το καφενείο, σημείο συνάντησης τόσο των παροίκων όσο και των γηγενών Αιγυπτίων, αποκαλύπτει αυτή τη διάσταση, με ευκρίνεια:

Τις μέρες που δε γυρίζ' η μηχανή έρχεται στο καφενείο κι ο μαστρο-Βασίλης ο Κολλάρος, ο μηχανικός. Κι αυτός θα παρακαθήσει σε τούτη την παρέα των σημαντικών, αν δε βρίσκεται ο κύριος Νασιίδης. Όταν όμως είν' εδώ ο μαστρο-Βασίλης, από σεβασμό πάει και κάθεται πιο πέρα, στη συντροφιά των παρακατινών. Τέσσερις-πέντε άνθρωποι είναι και τούτ' η συντροφιά, υπάλληλοι της μηχανής, εκτός από τον μπάρομπα-Νέστορα το Φωτίδη που είναι υπάλληλος του Λεκά. Δυο παρέες χωριστές ... καθώς ορίζει η τάξη. Αυτοί είν' όλοι σχεδόν οι Ρωμιοί του χωριού. Το καφενείο του Φάνη είναι, να πούμε, το ελληνικό καφενείο. Συχνάζουν ωστόσο σ' αυτό και μερικοί Αραπάδες, οι πιο καλοί του χωριού, εφέντηδες «εξευρωπαισμένοι, και κάνουνε με τους Ρωμιούς παρέα». (Pieridis 1945, 18).

Για τη σύνθεση αυτής της εικόνας επιστρατεύονται δύο καίρια τεχνάσματα, που αφορούν γεγονότα, τα οποία ανατρέπουν την καθημερινότητα τους: δύο αιφνίδιοι θάνατοι καθώς και η εμφάνιση ενός νέου προσώπου στη πλοκή της αφήγησης, του Έλληνα αξιωματικού, που έρχεται να συναντήσει τον παλιό του φίλο, φέρνοντας στο προσκήνιο την Ελλάδα της εποχής, που βρίσκεται «σε μια ώρα πολέμου». Η επιβεβλημένη απόσταση, από τη μια πλευρά, και η απουσία ενσυναίσθησης, από την άλλη πλευρά, μεταξύ «εθνικά δικών», στον πόνο του θανάτου και οι νεωτερισμοί που εισάγει ο νέος ήρωας, με τη στάση του και τις σκέψεις που μοιράζεται με τον Λεκά, τον μόνο σκεπτόμενο μυθιστορηματικό ήρωα, συνθέτουν το απαιτούμενο πλαίσιο για να ευδοκιμήσει ο αναστοχασμός γύρω από την ετερότητα. Στην πρώτη περίπτωση, τόσο ο θάνατος του σεβάσμιου αρχηγού της αιγυπτιακής κοινότητας όσο και ενός εργάτη της βαμβακομηχανής, την ώρα της εργασίας, χρησιμοποιούνται ως αφορμές για να καταδειχτεί η απόσταση ανάμεσα σε άτομα τόσο της ίδιας εθνικής υπόστασης όσο και της ίδιας κοινωνικής τάξης. Ο αφανής Αιγύπτιος που πάει να χαιρετίσει τη σωρό του ταγού του, χαρακτηρίζεται ως «δουλοπάροικος», ο οποίος βιώνει «φόβο» και «υποταγή» απέναντι στην νέα εξουσία (θάνατος Σαρίφ). Ο ίδιος, στη συνέχεια της αφήγησης, φαντάζει αναίσθητος και απαθής, όταν, μισή ημέρα χαρισμένης εργασίας για επευφημίες ενός περαστικού υπουργού, τον κάνει να ξεχάσει, αυτοστιγμεί, τον σύντροφο που θυσιάστηκε στο βωμό της κερδοσκοπίας.

Για τον αιγυπτιώτη Έλληνα, ο Αιγύπτιος ενσαρκώνει διαφορετικούς ρόλους. Από τη μια πλευρά είναι ένα διακοσμητικό στοιχείο του ζωτικού του χώρου, αλλά και αντικείμενο εκμε-

τάλλευσης. Από την άλλη πλευρά, είναι το αξιοσέβαστο και ευυπόληπτο πρόσωπο που χαιρεί εκτίμησης, λόγω κοινωνικής θέσης και οικονομικής ευμάρειας. Ενίοτε, ο έτερος προσεγγίζεται ως απρόσωπος και ασήμαντος, από την πλευρά π.χ. των Τασόπουλου και Περικλή ή ως μέσο ναρκισσιστικής επίδειξης και ματαιοδοξίας, εκ μέρους της χήρας Νασίδη, άλλοτε ως αδιάφορος και ουδέτερος, από τη σκοπιά του κυρ-Γιάννη και της Στέλλας, είτε ως στοιχείο ερωτικό, όπως είναι η περίπτωση της Σαφίγια ή ακόμη και ως ισάξιος και «δικός», όπως τον βλέπουν οι κυρ-Φάνης και Τόλιας. Ενδιαφέρον είναι ότι τα μυθιστορηματικά πρόσωπα, στα οποία ο συγγραφέας δείχνει φανερά τη συμπάθειά του, όπως είναι ο Λεκάς και ο Πέτρος, συνεχονται από μια υπερβατική πανανθρώπινη αντίληψη για τον έτερο, πέρα από στερεοτυπικές απλουστεύσεις.

427

Ο Τσίρκας στον *Νουρεντίν Μπόμπα*, που γράφεται, κάτω από τη σκιά της εθνικοποίησης της διώρυγας του Σουέζ από τον Νάσερ και της απειλής πολέμου, προχωρά παραπέρα και μπαίνει βαθιά στο μεδούλι του Αιγύπτου που αποζητά με πάθος την εθνική του ανεξαρτησία και οντότητα. Μέσα από την ιστορία του ομώνυμου μυθιστορηματικού ήρωα, ανακαλούνται ιστορικά και πολιτικά στοιχεία, που αναδεικνύουν την επαναστατική δράση και τους αγώνες των γηγενών Αιγυπτίων για τη διατήρηση της ταυτότητας και οντότητάς τους. Η εν λόγω νουβέλα συνιστά έναν ύμνο του υψηλού αγωνιστικού φρονήματος των αποικιοκρατούμενων Αιγυπτίων, ενώ το χωριό του κεντρικού ήρωα μετατρέπεται σε έναν τόπο δοκιμασίας.

Μέσα από την αφήγηση του Πολύβιου, ενός Ρωμιού που η μοίρα του τον ρίχνει στο Δεϋρούτ, ένα μικρό εμπορικό σταυροδρόμι της Άνω Αιγύπτου, εκτυλίσσεται η ιστορία του Νουρεντίν Μπόμπα, που η επιδίωξη του δικαίου σε έναν κόσμο άδικο και η υπερηφάνειά του τον μετατρέπουν σε μύθο και είδωλο, στα μάτια των κατατρεγμένων. Αφενός, κουβαλά τα καλά και τα κακά της φυλής του, και αφετέρου, συνταιριάζει την πονηριά με την αξιοσύνη και την παλληκαριά. Η «εξαφάνισή» του, σε συνδυασμό με συγκεκριμένες πράξεις, που τον ενοχοποιούν, τον καθιστούν ένα θρύλο, ο οποίος ενσαρκώνει τον τύπο του απόλυτου λαϊκού ήρωα. Ο αναγνώστης βλέπει στο πρόσωπο του φτωχού βαρκάρη-βιοπαλαιστή, τον Αιγύπτιο που ζει και αγωνίζεται για την επιβίωση, αλλά και την εθνική αξιοπρέπεια. Είναι σχεδόν μόνος ενάντια στις ξένες και ντόπιες –το ίδιο, ωστόσο– αμείλικτες, μορφές εξουσίας και ενάντια στην απαξίωση μιας κοινωνίας που τον θέλει ά-λογο όν.

«Διομολογημένοι» Ευρωπαίοι, πασάδες, αξιωματούχοι και κατακτητές, με φόντο ένα κράτος που είναι θεμελιωμένο στη διαφθορά και το συμφέρον, διαπλέκονται, αλληλένδετα, σε ένα σύστημα που δεν έχει νικητές παρά μόνο ηττημένους με κορύφωση την επιβολή της εξουσίας, χωρίς όρια. Όλοι αυτοί, οι τυφλωμένοι από τον ανταγωνισμό, τη ματαιοδοξία και τις αλόγιστες επιδιώξεις τους, αδυνατούν να αναγνωρίσουν τις ομοιότητες που τους χαρακτηρίζουν, παραγκωνίζουν, εκμεταλλεύονται και εκμηδενίζουν την ανθρώπινη υπόσταση. Έτσι, γυναίκες βιάζονται, άνθρωποι σκοτώνονται και χωριά ολόκληρα ξεκληρίζονται και καίγονται για το κέρδος και τον παραδειγματισμό, καθιστώντας τον εθνικά «δικό», ξένο. Γεγονότα φορτισμένα με την απαντοχή ενός λαού που βάλλεται από παντού και που ξεγυμνώνουν την αδήριτη κυριαρχία της εξουσίας, πανταχόθεν προερχόμενης, η οποία επιβάλλει ένα στενό κύκλο «δικών» που βασιίζεται στην, κατά περίπτωση, συμπόρευση και τις κοινές επιδιώξεις.

Απέναντι σε αυτόν τον ορυμαγδό υπανθρωπισμού και μέσα από τις λεπτομερείς εξιστορήσεις του Πολύβιου, σκιαγραφείται αντιστικτικά, η φιλία του με τον *έτερο*, και εν προκειμένω, τον Νουρεντίν, που μετατρέπεται σε «δικό». Είναι μια σχέση που υπερβαίνει το συμφέρον και η οποία επιτυγχάνεται μέσα από την «όσμωση» δύο ανθρώπων που κατορθώνουν να διατηρούν την ακεραιότητα του χαρακτήρα τους, σε έναν κόσμο ρευστό, ενώ τα σύνορα της ετερότητας καθίστανται διαπερατά και η αμοιβαία εκτίμηση στέκεται πάνω από φυλετικά, εθνικά ή ταξικά χαρακτηριστικά. Ζυμώνεται με τον Ρωμίο, τον εμπιστεύεται, αποκαλύπτοντάς του αγωνίες και αδιέξοδα, γίνεται ο αδερφός του, σώζεται και σώζει τη ζωή του. Η προδοσία που εμφιλοχωρεί, οι μεγάλες ιδέες, που ουσιαστικά αποτελούν ένα παραπέτασμα καπνού μπροστά από μικρόπνοες σκοπιμότητες, οι δολοφονίες και το επαναστατικό πνεύμα της εποχής αναγκάζουν τους ήρωες να τοποθετηθούν δίχως, ωστόσο, να τίθεται υπό αίρεση η σχέση τους, η οποία, μάλλον, ενδυναμώνεται παρά τις αντιξοότητες.

Ως εκ τούτου, μία από τις αρετές που χαρακτηρίζουν αυτή τη νουβέλα είναι η φιλία και συνακόλουθα, το άνοιγμα και η εμπιστοσύνη στον *άλλον*. Η μεταμόρφωση του *άλλον* σε «δικό» διατρέχει την αφήγηση, αναδεικνύοντας τη σχετικότητα που διέπει τα κριτήρια προσέγγισης ανθρώπων διαφορετικής κουλτούρας. Με τον τρόπο αυτό, δεν τονίζεται μόνο το γεγονός ότι άνθρωποι, που προέρχονται από διαφορετικούς κόσμους και αντιμετωπίζουν την πραγματικότητα από διαφορετική οπτική γωνία,

μπορούν να έρθουν κοντά, αλλά και το γεγονός ότι μπορεί να αμφισβητείται η αγαθή συνύπαρξη των «δικών», μετατρέποντάς τους σε «ξένους».

Και οι δύο Αιγυπτιώτες συγγραφείς σκύβουν με αγάπη στην ψυχή του τόπου, στον κόσμο του Άραβα. Η ζωή ενός κατακερματισμένου κόσμου κρυσταλλώνεται σε γραφή, μέσα από μια σειρά διαδοχικών, οδυνηρών συναντήσεων με την Ιστορία, με στοχασμούς και αναστοχασμούς. Οι άνθρωποι μετεωρίζονται ανάμεσα στην κραυγή και τον ψίθυρο, μέσα από ένα λόγο ασθματικό, ρευστό, γεμάτο παύλες, ενώ η κατακλείδα, μας αφήνει ερωτηματικά, αφού η τύχη του Νουρεντίν παραμένει μετέωρη.

Η εμπλοκή των αφηγητών στα αφηγημένα, οι εικόνες, οι περιγραφές του φυσικού περιβάλλοντος που έχουν ως στόχο να συνδέσουν τον αυτόχθονα με τη γη του, με την οποία έχει μια ερωτική σχέση, καταδεικνύοντας, με αυτόν τον τρόπο, μέρος των αρετών του, είναι γνωρίσματα που αποσκοπούν στην περιγραφική πληρότητα, και τα οποία μεταφέρουν στον αναγνώστη την πρωταρχική αίσθηση μιας πραγματικότητας, την αίσθηση της παρουσίας του άλλου, του αλλότριου, ως απόλυτου μεγέθους, μέσα στη μοναδικότητά του, που αναπτύσσει τη δική του δυναμική.

Η αφήγηση κυριαρχείται από πολλά αφηγηματικά εγώ που εξομολογούνται τους πολλαπλούς τους βίους. Με αμεσότητα, τρυφερότητα και συνέπεια, τόσο ο Πιερίδης όσο και ο Τσίρκας, δίνουν ζωή σε ιστορίες οδύνης, έρωτα, ωρίμανσης και επαναστατικών πράξεων, ενώ αναδεικνύονται οι μικροϊστορίες των ανθρώπων, παράλληλα με μείζονα ιστορικά γεγονότα και εκμαιεύουν τη συγκίνηση και την αλήθεια, ενίοτε, μέσα από την τραχύτητα και τη σκληρότητα.

Βιβλιογραφία

- CHARALAMBIDIS 1986. Κυρ. Χαραλαμπίδης, «Καλωσορίζοντας ένα φίλο», *Ο Κύκλος*, 21-22, 142-151.
- CHARALAMBIDOU 1993. Ν. Χαραλαμπίδου, «Ο 'άλλος' κόσμος και οι Βαμβακάδες του Γ. Φ. Πιερίδη», Πρακτικά συμποσίου *Οι Κύπριοι Λογοτέχνες της Αιγύπτου*, 11-12 Απρ. 1991, Λευκωσία, Πολιτιστικές Υπηρεσίες του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού της Κύπρου, 197-214.
- CHONTOLIDOU-PASCHALIDIS-TSOUKALA-LAZARIS 2008. Ε. Χοντολίδου - Γρ. Πασχαλίδης, Κ. Τσουκαλά - Α. Λάζαρης (επιμ.), *Διαπολιτισμικότητα, παγκοσμιοποίηση και ταυτότητες*, Ελληνική σημειωτική Εταιρεία, Αθήνα, Gutenberg.

- CHRISTODOULIDOU 2004. Λ. Χριστοδουλίδου, «Δύο λογοτεχνικές όψεις των Κυπρίων της Αιγύπτου: η πρόσληψη του 'ανατολισμού' και η Κύπρος ως λογοτεχνικός τόπος», Πρακτικά του Β' Ευρωπαϊκού Συνεδρίου Νεοελληνικών Σπουδών, Ρέθυμνο, 10-12 Μαΐου 2002, *Η Ελλάδα των νησιών από τη Φραγκοκρατία ως σήμερα* (επιμ. Α. Αργυρίου), τ. Α', Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 359-373.
- ICONOMOU-AGORASTOU 1992. Ι. Οικονόμου-Αγοραστου, *Εισαγωγή στη Συγκριτική Στερεοτυπολογία των εθνικών χαρακτηριστικών στη λογοτεχνία*, Θεσσαλονίκη, University Studio Press.
- KABBANI 1986. R. Kabbani, *Europe's Myths of Orient*, London, Macmillan.
- KATSOURIS 1982. Γ. Κατσούρης, «Από τους Βαμβακάδες ως τους Ασάλευτους καιρούς του Γεωργίου Φιλίππου Πιερίδη», *Νέα Εποχή* (αφιέρωμα), 156, 820-823.
- 1986. Γ. Κατσούρης, «Ο διηγηματογράφος Γιώργος Φιλίππου Πιερίδης», *Ο Κύκλος*, 21-22, 153-183.
- KEHAGIOGLOU 1988. Γ. Κεχαγιόγλου, «Νεοελληνικός Ανατολισμός: Συνέχεια και ασυνέχεια στις γραμματειακές προσεγγίσεις του αραβικού κόσμου», *Μνήμη Λίνου Πολίτη*, Θεσσαλονίκη, ΑΠΘ, 157-165.
- 1993a. Γ. Κεχαγιόγλου, «Όψεις του νεοελληνικού 'ανατολισμού': Η συμβολή των Κυπρίων Λογοτεχνών της Αιγύπτου», Πρακτικά συμποσίου *Οι Κύπριοι Λογοτέχνες της Αιγύπτου*, 11-12 Απρ. 1991, Λευκωσία, Πολιτιστικές Υπηρεσίες του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού της Κύπρου, 29-48.
- 1993b. Γ. Κεχαγιόγλου, «Νεοελληνική πεζογραφία με ανατολική προέλευση και η αναβίωση της νεοελληνικής πεζογραφικής μυθοπλασίας στον 18^ο αιώνα», *Graeco-Arabica* 5, 287-293.
- KEHAGIOGLOU-PAPALEONTIΟΥ 2010. Γ. Κεχαγιόγλου-Α. Παπαλεοντίου, *Ιστορία της νεότερης κυπριακής λογοτεχνίας*, Λευκωσία, Δημοσιεύματα του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών -LI- 397-399.
- KITROMILIDIS 1986. Πασχ. Κιτρομηλίδης, «Λογοτεχνία και κοινωνικό ζήτημα. Αναφορά στον Γιώργο Φιλίππου Πιερίδη», *Ο Κύκλος*, 21-22, 135-139.
- K.S. 1977. Κ. Σ., «Ο φελάχος – εκδικητής. Στρ. Τσίρκα: 'Νουρεντίν Μπόμπα'», *Νέα*, 30 Ιουλίου 1977.
- KYRIAKAKIS-MIHAILIDOU 2005. Γ. Κυριακάκης- Μ. Μιχαηλίδου (επιμ.), *Η προσέγγιση του άλλου*, Αθήνα, Μεταίχμιο.
- MALANOU 1945. Τ. Μαλάνου, «Οι Βαμβακάδες», *Ταχυδρόμος* (Αλεξάνδρεια) [21 Οκτ. 1945].
- MESEVRINOS 1986. Μεσεβρινός, «Το καλό συναπάντημα», *Ο Κύκλος*, 21-22, 131-134.

- MOLESKIS 1986. Γ. Μολέσκης, «Για την ποιητική του Γ.Φ. Πιερίδη», *Ο Κύκλος*, 21-22, 184-192.
- MONTANDON 1997. A. Montandon, (*Le même et l'autre*, Clermont-Ferrand, Presses Universitaires Blaise Pascal.
- PIERIDIS 1945. Γ. Φ. Πιερίδης, *Οι Βαμβακάδες*, Αλεξάνδρεια, Ορίζοντες.
- 1971. Γ.Φ. Πιερίδης, «Τα νεοελληνικά γράμματα στην Αίγυπτο», *Κυπριακά Χρονικά*, 67, τόμ. Η', περίοδ. Γ', Λευκωσία, 11-22.
- 1986. Γ.Φ. Πιερίδης, *Μνήμες και ιστορίες από την Αίγυπτο*, Θεσσαλονίκη, Τετράδια του Ρήγα.
- 1995. Γ.Φ. Πιερίδης, *Κι άλλες μνήμες από την Αίγυπτο*, Λευκωσία, Ένωση Συντακτών Κύπρου.
- RAFTOPOULOS 1957 και 1986. Δ. Ραυτόπουλος, «Ο αρχιμάστορας του διηγήματος. Νουρεντίν Μπόμπα», *Επιθεώρηση Τέχνης*, 30 και τώρα στο *Κρίσιμη Λογοτεχνία*, Αθήνα, Καστανιώτης, 37-42.
- SAID 1985. E. Said, *Orientalism*, London, Penguin. [Said W. Edward, *Οριενταλισμός*, Αθήνα, Νεφέλη, 1996].
- SPANOS-PIERIDIS 1986. Ν. Σπανός-Γ.Φ. Πιερίδης-Φ. Γιώργος (συνέντευξη), *Ο Κύκλος*, 21-22, 125-129.
- STEGNOU 1998. Κ. Στεγνού, *Εικόνες του Άλλου*, Αθήνα, Εξάντας.
- THEODORESKOS 1993. Δημ. Θεοδωρέσκος, «Η εμπειρία του ελληνισμού της Αιγύπτου στη ζωή και το έργο του Γιώργου Φιλίππου Πιερίδη», Πρακτικά συμποσίου *Οι Κύπριοι Λογοτέχνες της Αιγύπτου*, 11-12 Απρ. 1991, Λευκωσία, Πολιτιστικές Υπηρεσίες του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού της Κύπρου, 187-196.
- TODOROV 1989. Tz. Todorov, *Nous et les autres*, Paris, Edition du Seuil.
- TSIRKAS 1945. Στρ. Τσίρκας, «Γιώργου Φιλίππου 'Οι Βαμβακάδες'», *Κήρυξ* (Καΐρου), 2578 [Τρίτη 9 Οκτ. 1945].
- 2008⁷. Στρ. Τσίρκας, *Νουρεντίν Μπόμπα*, Αθήνα, Κέδρος.
- TSOKALIDOU-PAPAROUSHI 2004. Ρ. Τσοκαλίδου-Μ. Παπαρούση (επιμ.), *Θέματα ταυτότητας στην ελληνική διασπορά. Γλώσσα και Λογοτεχνία*, Αθήνα, Μεταίχμιο.
- VARIKAS 1967. Β. Βαρίκας, «Συγγραφείς και κείμενα», *Το Βήμα*, 10.12.1967.
- VEGA-MONTANDON 1998. M. Vega-Ritter et A. Montandon, *L'un(e) miroir de l'autre*, Clermont-Ferrand, Université Blaise Pascal, Centre de recherches sur les littératures modernes et contemporaines.
- VOUTOURIS 1996. Π. Βουτουρής, «Από τους Βαμβακάδες στην Τετραλογία των καιρών», *Σημείο* 4, 215-223.
- YIALLOURAKIS 1962. Μ. Γιαλλουράκης, *Ιστορία των ελληνικών γραμμάτων στην Αίγυπτο*, Αλεξάνδρεια.

Λουίζα Χριστοδουλίδου

— 2006². Μ. Γιαλλουράκης, *Η Αίγυπτος των Ελλήνων*, Αθήνα, Καστανιώτης.

ΖΥΒΟΥΛΑΚΗΣ 1986. Στ. Ζυμπουλάκης, «Ο Γ. Φ. όπως τον γνώρισα», *Ο Κύκλος*, 21-22, 140-141.